

ДИАЛОГЪТ С “БЛИЗКОТО МИНАЛО” В СЪВРЕМЕННИЯ УЧЕБЕН ДИСКУРС И ФОРМИРАНЕ ГРАЖДАНСКАТА КУЛТУРА НА УЧЕНИЦИТЕ

Цветана Иванова

THE DIALOGUE WITH THE “RECENT PAST” IN THE CONTEMPORARY EDUCATIONAL DISCOURSE AND FORMATION OF THE CIVIL CULTURE OF THE STUDENTS

Tsvetana Ivanova

Abstract: *The article presents the problem of studying the history of the "recent past" in the modern Bulgarian school. The question is raised about the chronological boundaries, given the age of students born after 2005 and what the "recent past" is for them. Through the analysis of the textbooks, conclusions were made for the interpretation of key issues from the historical development of Bulgaria after 1989. The opportunities for developing the civic culture of the students and their active attitude to the problems in the modern world were sought. Good didactic ideas in the presentation of this complex historical matter are highlighted.*

Key words: *history education, civil culture, "recent past", good didactic ideas, civil competences*

<https://doi.org/10.46687/VYFW7787>

Съвременният свят е изправен пред редица предизвикателства. За да просперира съвременната демокрация, е необходимо да се познава и анализира пътят на обществото към нея, да се контекстуализират и осмислят трудностите и постиженията в изграждането на демократичните устои на съвременната държава. В образователната парадигма днес това е фиксирано като развиване на социални и граждански компетентности, които се явяват една от основните цели на училищното образование (Zakon 2015).

Историческият дискурс дава възможност ретроспективно и критично да се анализират етапи в развитието на човечеството и на тази основа да се създаде аксиологичният пласт в гражданския аспект на изучаването на история. Така учебният предмет би могъл да допринесе за разбиране на настоящите проблеми на обществото и да даде визия на учениците за бъдещите перспективи на съвременната демокрация. Конкретно за обучението по история и цивилизации в Държавния образователен стандарт за прогимназиална степен като очакван резултата е записано: „Поставяне на основите на ключови обществени и граждански компетентности и културна осъзнатост“ (Naredba № 5 2015).

И това има своите основания, защото историята и като академично познание, и като учебен предмет носи значителен потенциал за формиране на гражданската култура и ценностните нагласи на учениците (Yakimov 2014). В този контекст интерес представляват концепциите за преподаване история на „близкото минало“ в съвременното българско училище. Това е една от тематичните структури, които биха могли да се определят като „деликатни“ по смисъла на образователната теория (Stradling 2001: 103-107; Ivanova 2013: 74-88; Van der Leu-Rord 2008: 22-23) и като такава тя е със значителен потенциал както за продуциране на митове (Radeva 1996: 20-25; Daskalov 2010: 33-46), така и за изграждане на солидни основи на гражданската култура на учениците.

В тази дидактическа дихотомия ще разположим нашите наблюдения и анализи върху съвременния образователен дискурс по история. Изборът на тема е обусловен и от разбирането, че смисълът на гражданското образование е да се изградят фундаментални ориентири у младите хора с оглед на тяхната успешна реализация в съвременния свят. Като самостоятелен учебен предмет гражданско образование се въвежда със Закона за предучилищното и училищното образование от 2015 г., което е маркер за следваната държавна политика в образователната сфера и за осъзнатата необходимост на обществото от развиване на т. нар. граждански компетентности на младите хора в България. От друга страна, учебният предмет *Гражданско образование* се изучава във втори гимназиален етап 11-12 клас, при 18-19-годишни ученици, които вече имат изборителни права. Това обстоятелство поставя всички учебни предмети, но мисля особено историята, в ситуация да създаде фундамента, върху който ще се разположат образователните парадигми на учебния предмет *Гражданско образование* в 11-12 клас.

В българската образователна традиция през първата половина на ХХ век учебният предмет *Гражданско образование* се е изучавал в основния и прогимназиалния етап в училище (Yakimov 2011; Yakimov 2012; Kusheva 2006). Затова, мисля, е важно да видим днес дали и как другите учебни предмети допринасят за формиране на граждански компетентности и култура на учениците преди втори гимназиален етап, когато ще учат гражданско образование. Конкретно историята като учебен предмет дава възможност за работа в тази посока, особено при изучаването на съвременната национална история, със създаването на аксиологични ориентири и познания за гражданското общество, институциите на демократичната държава и ценностите, около които се структурира социумът.

Изследователският интерес се провокира и от актуалните методологически параметри за развитие на училищното образование, в което е важно да са налице дидактически механизми, по които историческото образование да работи за изграждане на система от умения и компетенции на учениците, от рационални ценностни нагласи, които ще ги направят резистентни към идеологически манипулации и чувствителни към „употребите на историята” за политически цели.

Понятието „близко минало“, което използвам в следващите редове, бих прецизирала с оглед възрастта на учениците. В повечето научни текстове е прието с термина „близко минало” да се обозначава времето след 9.09.1944 г. и най-вече т. нар. „Живков социализъм”. В учебниците по история обаче хронологическият обхват на учебната материя достига до наши дни и в този контекст би трябвало да си зададем въпрос дали границите на т. нар. „близко минало” не се изместват към държавно-политическите, обществени и икономически промени след 1989 г. Още повече, че от гледна точка на съвременния ученик, роден след 2005 г., „времето на социализма” е по-скоро „далечно минало”. Образователната теория е доказала, че изучаването на събитията от близкото минало влияят върху разбирането на ученика за заобикалящия го свят, дават възможност за критично осмисляне и търсене на отговори за действителността. Паралелно не трябва да се забравя, че в информационната епоха „медията са много по-могъщи от текстовете в

учебниците, без значение доколко информацията им е вярна или анализите обективни. Общественото историческо съзнание отдавна вече не се формира основно от учебниците и научната литература” (Mishev 2015: 218). И това безспорно влияе на концепциите за съвременния учебник по история (Tabakova 2013; Radeva 2003). В тях се проектира утвърденият /консенсусен/ национален наратив, което дава възможност за анализ на достиженията в дидактическата проекция на историческата материя.

Периодът на демократичните промени в България след 1989 г. по действащите учебни програми се изучава в седми и в десети клас. Настоящият текст се основава на утвърдените от МОН учебници за седми клас¹. Немалко урочни единици дават възможност за историко-дидактически анализ с оглед на избраната тема. От една страна, той предполага наблюдение върху стилистиката на учебния дискурс, посредством който авторите кодират чрез текст и изображения идеи и интерпретации за историческите събития. От друга страна, в контекста на съвременната образователна парадигма, очакваните резултати като компетентности би трябвало да се постигнат чрез механизмите на активното обучение, затова и е от особена важност да се открият онези елементи в учебниците, които насърчават самостоятелната познавателна дейност на учениците и ги мотивират в процеса на учене. Именно тези два аспекта са в основата на анализа в следващите редове.

Изучаването на събитията след 1989 г. дава възможност да се работи за формирането на гражданска култура и ценностни ориентири за младите хора – проблем, релевантен на съвременните образователни стандарти (Yakimov 2014; Ivanova 2009). Този аспект на обучението по история пряко кореспондира с реализирането на идеите на един от основополагащите документи на ЕС за образованието – „Хартата за образование за демократично гражданство и образование по правата на човека”². Това е намерило отражение в главните цели на учебната програма за седми клас, където е определено, че учебният предмет *История и цивилизации* трябва да способства за формиране на „разбирането за активната роля и гражданската отговорност на личността” (Uchebni programi 2015). За да се реализира това е необходимо да се дадат базисни знания за основни понятия и тяхната същност, както и да се рационализира представянето на процесите, свързани с изграждане устоите на демократичната държава и гражданското общество в България след 1989 г.

Представянето на събитията и процесите след 10.11.1989 г. за учебни цели се структурира около възстановяването на многопартийната система, появата на нови политически субекти, някои от които и днес участват в управлението на страната, участието на обикновения гражданин в разрушаване системата на тоталитаризма и промените в живота на българина в тези десетилетия. Политическите трансформации са водещи в дискурса на анализираните учебници. Те са относително обективно представени, като са

---

¹ Пълен библиографски списък на учебниците по История и цивилизации за 7. клас е даден в литературата след изследването.

² Хартата е приета на 11 май 2010 г. от Комитета на министрите на СЕ /CM/Rec (2010)7/ <<https://www.mon.bg/bg/192>> (status 25.05.2022).

очертани както позитивите, така и трудностите пред демократизиращото се българско общество.

Вариативни наименования бележат знаковата дата 10 ноември. В два от учебниците се използва понятието *преврат*: „В резултат на партиен преврат на 10 ноември 1989 г. Тодор Живков е свален от поста генерален секретар” (Mihaylova 2018: 126) и „Върхушката на БКП осъзнава, че за да съхрани режима трябва да отстрани от властта Тодор Живков. След съгласуване със СССР хората от най-близкото му обкръжение подготвят вътрешнопартиен преврат...” (Gavrilova 2018: 166). В другите учебници събитията са обяснени без да се използва този термин: „група реформатори в БКП...организират свалянето на Т. Живков от власт” (Palangurski 2018: 143); „ръководството на БКП сваля Тодор Живков от власт (Yakimov 2018: 172) и „На 10 ноември 1989 г. Тодор Живков е принуден да подаде оставка от всички постове” (Matanov 2018: 92). Това разнообразие в интерпретацията на събитието има своето обяснение в учебната програма, в която липсва категорично изискване за терминологична определеност на тези процеси. Затова и авторите, в зависимост от своите професионални разбирания, са извели един или друг акцент при неговото представяне. Въпреки констатираните понятийни нюанси като цяло събитията и особено причините, довели до тях, са представени аргументирано и пълно както във вътрешнополитически план, така и на фона на международната обстановка.

Икономическите сътресения са друг важен акцент в учебното съдържание. Те са обяснени по разбираем за учениците начин. Особено ценно от методическа гледна точка е това, че е дадена тяхната проекция върху бъдещото развитие на България. Приватизацията, ролята на комунистически дейци в нея, оформянето на нов икономически елит, демографските процеси и емиграцията са представени в причинно-следствена връзка, което помага на учениците да осмислят и оценят този нееднозначен период в развитието на страната.

Знаково за демократизацията в България в тези години е появата и развитието на активно гражданско общество. Първият аспект, който ще проследим, е какво научават учениците за характеристиките на гражданското общество. Необходимо е да се подчертае, че в учебната програма за седми клас този термин не е включен в обхвата на задължителните понятия, въпреки че неговото осмисляне, според мен, е фундаментално за изграждането на просперираща демократична държава и историята като учебен предмет трябва да допринася за разбирането на това. Един от най-добрите примери за учениците би могъл да бъде именно периодът на възстановяването на демократичната република след 1989 г., случило се с активното участие на гражданите, на новосъздадени политически партии и граждански сдружения. В учебната програма за седми клас е фиксиран терминът *граждански права* към темата за възстановяването на българската държава през 1879 г., което намирам за недостатъчно за формиране у учениците на активна гражданска позиция днес. Още повече, че обхватът на *граждански права* в края на XIX век е много по-ограничен и различен от техния периметър в началото на XXI век. Достатъчно е да споменем само правото на жените да гласуват (въведено в Царство България и то непълно през 1938 г.), защитата правата на детето и експлоатацията на детски труд, достъпа до информация и др. Така че би било полезно за учениците понятието *граждански права* да се ситуира и към края на XX век, да се съотнесе

с т. нар. „близка история”, която е част от учебното съдържание. В речниците на учебниците са представени различни термини, като само в два от тях се дава определение на *гражданско общество*, а в другите има кореспондиращи с него понятия:

Издателство	Термин, понятие/ тема от учебното съдържание
Просвета Плюс	Гражданско общество – самоосъзнаването и самоинициативата на гражданите, които чрез своята активна позиция постигат диалог с държавата, регламентираща от тяхно име дейността на националната икономика и политика. /към тема „Българският гражданин”, с. 134 В основния учебен текст се използва и <i>Гражданско неподчинение</i> – без обяснение какво означава този термин, с. 126.
Просвета	<i>Граждански и политически права</i> – права, които защитават свободата на всеки човек от посегателства от страна на държавата и му осигуряват участие в политическия и обществения живот без дискриминация. /въвежда се като понятие към тема „Изграждане на Княжество България 1877-1879 г.“, с. 66 и се актуализира към тема „Краят на комунистическия режим“, с. 166.
Булвест 2000	Гражданско общество – в него на преден план стои самоорганизацията на гражданите в независими от държавната власт организации. / към тема „Българинът – гражданин на България и на света” и подтема „Новата политическа култура”, с. 182.
Анубис	<i>Граждански права – права на гражданите</i> (като право на глас, на сдружаване, на лична свобода, на справедлив процес и т.н.) гарантирани от държавата. /Речник на новите понятия (в края на учебника), с. 125.
Рива	<i>Граждански права</i> – групови права, отдадени от държавата на нейните граждани и гарантирани от законите. / към „Историческа лаборатория”, „Търновските законодатели – строители на модерна България“, с. 64. Към темата „България – част от евроатлантическото семейство” е даден откъс от Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (Рим, 4.11.1950 г.), с. 149.

Промените в културата са друг важен елемент в трансформациите на обществото от 90-те години на ХХ век, които знаково бележат границата между тоталитарния и демократичния модел на обществено развитие. Те помагат на ученика да разбере духовната атмосфера в годините на прехода, да осмисли свободата на личността и възможностите за свободно творческо развитие. Очертаването на параметрите на новото, плуралистично духовно пространство трябва да помогне на ученика да мисли за културата като форма на лична изява и възможност за развитие на личността. Да се изгради гражданска култура означава да се мисли духовното като двигател на обществото, като активна странна в развитието на държавата и фактор за напредъка на нацията. Доколко това се реализира в съвременните учебни текстове не би могло да се оцени еднозначно, тъй като са налице разнопосочни интерпретации. Ще се позова на два примера.

В урочна статия „Културно развитие на България след 1989 г.“ на издателство „Булвест 2000“ се рисува една по-скоро негативна картина, свързана с трудностите, породени от икономически фактори, като напълно се игнорира свободата на творческа изява, плурализъмът на идеи и „отварянето“ на българската култура към света. „Демократична България наследява развита мрежа от културни институции... След 1989 г. поддържането на тези институции става много трудно, тъй като държавата спира финансовата си подкрепа... През 90-те години новите условия предизвикват дълбоки сътресения в българската култура”.

Попкултурата е наречена „...новата масова култура в България. Тя се самоиздържа, но за сметка на качеството на културните произведения... Господството на масовото изкуство води до опростяване на езика. Заменят се български думи с чуждици, най-вече с англоезични термини. Намаляват българските филми, книги и популярна музика, които са изтласкани от забавни продукти на масовата западна култура” (Yakimov 2018: 186-188). Не се обяснява, че това всъщност е естествената конкурентна среда, родена от пазарните условия. В текста доминира конотацията, че в резултат на оттеглянето на държавно-партийния контрол върху развитието на българската култура настъпват по-скоро неблагоприятни промени и не се споменава, че реално демократизирането на политическата система дава творческа свобода, възможност за свободно движение на идеи и хора и т. н.

Навлизането на чуждици в българския език, което е един естествен процес, наречено „опростяване на езика” (Yakimov 2018: 186-188), също подсъзнателно внушава на ученика, че този процес е негативен. Основателен е въпросът как тази интерпретация кореспондира със зададения в учебната програма очакван резултат ученикът да „представя чрез примери влиянието на световната глобална култура върху българската” (Uchebni programi 2015).

За разлика от този пример, внушаващ на ученика, че културата по-скоро е в регрес, в учебника на издателство „Просвета Плюс” е постигнат баланс при представяне на трудностите и възможностите за свободна изява: „След 1989 г. културата се развива, освободена от идеологическия контрол. Но и тя изпитва големи проблеми поради недостатъчно финансиране от държавата. Постепенно кризата е преодоляна и започват да се създават много стойностни творби в областта на литературата, театъра, киното, живописата, скулптурата“ (Mihaylova 2018: 136).

В учебника на издателство „Просвета” авторите успяват да характеризират сполучливо наченките на ерозия в „комунистическата” култура още преди 1989 г. Дори повече, промените са интерпретирани като елемент на проникването на нови идеи, особено сред младите хора. В урочната тема „Българската култура” се представят механизмите, по които тоталитарната власт ограничава свободата на творческа изява и репресиите върху интелегенцията. В обособен въпрос от урочната статия „Постижения и нови явления при залеза на режима” са изброени новите течения в музиката, философията, киното. „Режимът вече не е в състояние да спре влиянието на *западната попмузика*. В младежките клубове и първите дискотеки се слуша и танцува *диско музика*. Младежите масово слушат *хард рок, хевви метъл, пънк* и др. Много почитатели печелят новите български групи „Сигнал”, „Тангра”, „ФСБ” и др. През 80-те

години се появяват *предвестниците на чалгата*, наричана попфолк.... Всички тези течения правят музиката многолика и многогласна и показват, че режимът вече не може да попречи на всеки човек да слуша „своята” музика.”. Споменати са филмите „Вчера”, „Маргарит и Маргарита”, които разкриват „фалша и абсурдите на комунистическия режим”, книгата „Фашизмът” на Ж. Желев, която „разкрива тоталитарния характер на комунистическия режим (Gavrilova 2018: 157).

Друг важен за качествата на учебния дискурс въпрос е свързан с историческите персонажи, които се релативират с духовните процеси. Представянето на „лицата”, олицетворяващи българското присъствие в световната културна палитра след 1989 г., допуска някои хронологически несъответствия, например: „Отворените граници дават възможност на българските творци да работят в различни държави. Ярки примери... са артмодернистът Христо (Христо Явашев)..., художникът от Париж Никола Манев“ (Yakimov 2018: 188-189). В различни комбинации тези и други имена (Юлия Кръстева, Борис Христов, Цветан Тодоров) се срещат и в останалите учебници. Липсва обяснение, че Явашев емигрира от България през 1957 г., Никола Манев живее в Париж от 1962 г., Цветан Тодоров също живее и работи в Париж от 1963 г., когато границите не са „отворени”. Всички те са проявили своя талант и способности, благодарение на това, че напускат „комунистическа” България и доказват талантите си в конкурентната среда на свободния свят преди 1989 г. За учебните текстове би трябвало да се подберат хронологически по-прецизни примери.

Подборът на изображенията е важен елемент за постигане на широка социална осведоменост на учениците. Той трябва да способства за идентификацията на споменаваните в текста личности. Например в учебника на издателство „Просвета плюс” фотографиите са подбрани така, че да представят едни от младите, съвременни автори, които е добре учениците да познават – Захари Карабашлиев, Теодора Димова, Георги Господинов, с актуална фотография на тримата. А в специална рубрика „Лицата на историята” е структуриран кратък текст – описание на най-новите постижения в киното и технологиите, като лицата, свързвани с тези успехи, са отново актуални за съвременния млад човек: „Петър Митев и Владимир Койлазов разработват най-използваната в света 3D визуализация, за което през 2017 г. получават технологичен „Оскар”. Сред номинираните е и анимационният филм на Теодор Ушев „Сляпата Вайша”, създаден по едноименния разказ на Георги Господинов” (Mihaylova 2018: 137). Като цяло могат да се открият две тенденции в учебните текстове при разглеждане на процесите в културата. Първата, по-скоро непрецизна исторически, е изваждане на „стари” лица, напуснали България 60-те години, и екстраполирането им към периода след 1989 г. Втората е категорично положителна тенденция и тя е свързана с представянето на млади, известни, близки до учениците имена, които те са срещали в други медии и в интернет.

За гражданското образование е важен и въпросът какви примери за подражание задава наративът в учебника, кои личности определя като „успели българи”, колко от тях допринасят за т. нар. приближаване на историята до света на ученика, т. е. познати имена от музиката и спорта например. Или учебникът по история продължава да говори на един непонятен език и е населен предимно с

персонажи от политиката, изначално чужди и далечни за седмокласника. Музиката и спортът са областите, които дават възможност учебният дискурс да се „приблужи“ до света на младия човек. И ако по отношение на музиката се следва един консервативен модел на представяне на постижения основно, да не кажа единствено, в балет, опера, класическа музика и джаз, то при успехите в спорта някои от учебниците сполучливо илюстрират постиженията на българите от този период с футбол (Христо Стоичков, Димитър Бербатов, българите стават четвърти в света), тенис (Мануела Малеева, Григор Димитров), художествена и спортна гимнастика (Йордан Йовчев), лека атлетика (Стефка Костадинова), биатлон, шахмат и не толкова популярното сумо (Palangurski 2018: 143; Yakimov 2018: 184; Gavrilova 2018: 171-172). В два от учебниците – на Издателство „Анубис“ и на Издателство „Просвета Плюс“, липсват текстове за българските успехи в спорта, което определям като недостатък, особено в контекста на „приближаването до ученика“ на историята и свързването ѝ с познати нему имена и лица.

Анализът на учебния наратив позволява да се твърди, че представянето на динамичните обществени процеси от 90-те години, когато се структурира гражданското общество в България, е една от възможностите да се поставят основите на социалните компетентности на учениците в прогимназиален етап. Активно гражданско отношение у младите хора би могло да се формира именно чрез изучаване на събитията след 1989 г., защото те са пример за усилията на българските граждани за извоюване и защита на фундаментални за демократичните страни права, за нелекия път за реализиране идеите на гражданското общество. Това би бил добър пример за учениците, още повече че е свързан със съвременното развитие на държавата и техни близки вероятно са участвали в тези събития. Уплътняването на историческата картина дава възможност да се работи за формиране на активни млади хора с критично мислене, неподатливи на манипулации и отстояващи устоите на демократичната правова държава. От гледна точка на дидактическия анализ на учебния дискурс е необходимо да се потърси отговор на въпроса как са включени учениците в активното разработване на учебната материя. Тук на първо място се открояват уроците за практически дейности. В тях широко се използват интерактивни и проектобазирани методи и подходи.

Дидактическите елементи към урочните статии са структурирани с оглед ценностни акценти на учебната програма и са насочени към активна познавателна дейност. Въпросът за гражданското общество в България е сравнително пълно разгърнат в учебника на издателство „Просвета плюс“ в няколко урочни статии. Тази проблематика е водеща в урока „Българският гражданин“. В речника към основния текст е дадено прецизно определение на термина гражданско общество, а чрез въпроси учениците се насочват към съотнасяне на изученото със заобикалящия ги свят: „Потърсете в Интернет информация за различни граждански организации. Каква е целта на гражданските организации; Посочете примери за съществуването на гражданско общество в България“. В урок упражнение е акцентирано върху конституционно гарантираните граждански права, разделението на властите, основните институции в парламентарната република, действащата конституция. Дадени са удачно подбрани текстове от основния закон, които учениците трябва да

анализират и да изведат основните права и задължения на гражданите (Mihaylova 2018: 134, 128-129).

Темата е интерпретирана и в контекста на присъединяването на България към Европейския съюз. В учебника на издателство „Рива” в урок за практически дейности – „Моите права като европейски гражданин”, е акцентно структурирана основна информация и интернет сайтове, чрез които учениците биха могли да разширят своите знания. Организирана е самостоятелна познавателна дейност, пряко свързана с практическото използване на знания, получени в часа по история и социалните компетенции на съвременния млад човек. Поставена е задача да се потърсят отговори в интернет на въпросите: „Как са регламентирани моите права? Какво съдържание се влага в тях? Как се гарантират моите права като европейски гражданин?”. В шест стъпки е даден алгоритъм за работа и изисквания при представяне на постиженията (Palangurski 2018: 154-155).

При структурирането на темата в учебника на издателство „Анубис” е представена Историческа работилница „България по пътя към гражданското общество”, където са избрани два акцента – защита на културно-историческото наследство чрез проектна дейност и ролева игра „Общински съвет. Комисия по култура“ (Matanov 2018: 112-113).

Интересен проектнобазиран подход при изучаване история на „близкото минало” се открива и в учебника на издателство „Булвест 2000”. В урок за практически дейности „Как да проведем анкета относно събития и процеси от близкото минало“ детайлно са дадени опори за организиране дейностите на учениците (Yakimov 2018: 176-177). Първа стъпка е да изработят анкетна карта, като за улеснение са дадени готови образци, които учениците могат да ползват в зависимост от своите интереси. Втората е анкетиране на свои близки, обработване на резултатите и в завършващата фаза – представяне пред класа³. Тази дейност има многопластови дидактически проекции. Освен съотнасянето на наратива в учебника към фамилната, родова история, открояването и разбирането на влиянието на големите политико-икономически процеси върху живота на всеки човек, съпреживяването на историите на свои близки, изпълнението на тези задачи безспорно допринася и за формиране на толерантно отношение към различните мнения, за разбиране на нееднозначните влияния на историята в живота на хората, за разбиране смисъла на събирането на автентични спомени на участници или съвременници на събитията и в този контекст – развиване на чувство за историчност, за осъзнаване важноста на историята като натрупан опит и преживени поуки на предходните поколения.

Направеният анализ позволява да се оформи заключението, че промените след 1989 г. са намерили рационална интерпретация в учебниците по история за седми клас, което дава възможност да се работи за формиране гражданската култура на учениците. Този важен период от „близкото минало” е рационално представен и анализиран, оценките са балансираны, текстовете, с незначителни

---

³ Подобна идея се открива и в учебника на издателство „Просвета”, където към темата „Краят на комунистическия режим” в рубрика „Тема за проучване” е поставена задача на учениците да съставят въпросник, по който да интервюират свои близки какво си спомнят за дните около 10 ноември 1989 г. и в следващия час да сравнят и анализират отговорите (Gavrilova 2018: 166).

изключения, са изчистени от манипулативни внушения. Внимателното вглеждане в посланията, които носят – открито или кодирано – съвременните учебници по история, позволява да твърдим, че събитията след 1989 г. са интерпретирани като пример за първите стъпки на българските граждани за извоюване и защита на фундаментални за демократичните страни права, за трудния път за реализиране идеите на гражданското общество. И това е едно безспорно достижение за училищното историческо образование. Изучаването на събитията от националната история в периода след 1989 г. е поставено в пряка релация с формирането на граждански компетентности на младите хора, с изграждането у тях на активна позиция към разнообразни въпроси и предизвикателства на съвременния свят. Именно това би могло да се определи като най-важна, стратегическа цел на историческото образование днес – да възпита активни млади хора, чувствителни към света, в който живеят, и търсещи пътища за неговото усъвършенстване.

ЛИТЕРАТУРА

- Daskalov 2010:** Daskalov, R. Mitologizirane v istoriyata: po bulgarski primeri. – In: Istorija, mitologija, politika. Sofija: UI “Sv. Kliment Ohridski”, s. 33-46 [Даскалов, Р. Митологизиране в историята: по български примери. – В: История, митология, политика. София: УИ „Св. Климент Охридски”, с. 33-46].
- Gavrilova 2018:** Gavrilova, R. i kolektiv. Istorija i tsivilizatsii za 7. klas. Sofia: Prosveta [Гаврилова, Р. и колектив. История и цивилизации за 7. клас. София: Просвета].
- Ivanova 2013:** Ivanova, Ts. Prepodavaneto na istoriya v bulgarskoto uchilishte – tradicii i savremenni problemi. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski” [Иванова, Ц. Преподаването на история в българското училище – традиции и съвременни проблеми. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”].
- Ivanova 2009:** Ivanova, Ts. Formirane na grazhdanskata kultura na uchenitsite chrez usvoyavane na osnovni ponyatiya v chasovete po istoriya i tsivilizaciya. – In: Savremennata istoriya: vremena, realnosti, promeni. T. 6, Varna: Faber, s. 115-123 [Иванова, Ц. Формиране на гражданската култура на учениците чрез усвояване на основни понятия в часовете по история и цивилизация. – В: Съвременната история: времена, реалности, промени. Т. 6, Варна: Фабер, с. 115-123].
- Kusheva 2006:** Kusheva, R. Metodika na obuchenieto po istoriya. Sofia: Paradigma [Кушева, Р. Методика на обучението по история. София: Парадигма].
- Matanov 2018:** Matanov, H. i kolektiv. Istorija i tsivilizatsii za 7. klas. Sofia: Anubis [Матанов, Х. и колектив. История и цивилизации за 7. клас. София: Анубис].
- Mihaylova 2018:** Mihaylova, E. i kolektiv. Istorija i tsivilizatsii za 7. klas. Sofia: Prosveta Plus [Михайлова, Е. и колектив. История и цивилизации за 7. клас. София: Просвета Плюс].
- Mishev 2015:** Mishev, T. Didaktika na istoriyata – minalo i savremie. Sofia: Vanyo Nedkov [Мишев, Т. Дидактика на историята – минало и съвремие. София: Ваньо Недков].
- Naredba № 5 2015:** Naredba № 5 ot 30.11.2015 g. za obschtoobrazovatelната podgotovka. // DV, br. 95 ot 08.12.2015 g. [Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка. ДВ, бр. 95 от 08.12.2015 г.].
- Palangurski 2018:** Palangurski, M. i kolektiv. Istorija i tsivilizatsii za 7. klas. Sofia: Riva [Палангурски, М. и колектив. История и цивилизации за 7. клас. София: Рива].

- Radeva 1996:** Radeva, M. Skriti programi v obuchenieto po istoriya. // Istoriya, № 5-6, s. 20-25 [Радева, М. Скрити програми в обучението по история. // История, № 5-6, с. 20-25].
- Radeva 2003:** Radeva, M. “Novoto pokolenie” uchebnitsi po istoriya i tsennostite na Evropeyskiya sayuz. // Istorichèski pregled, № 3-4, s. 198-213 [Радева, М. „Новото поколение” учебници по история през 90-те години и ценностите на Европейския съюз. // Исторически преглед, 3-4, с. 198-213].
- Stradling 2001:** Stradling, R. Prepodavanie istorii Evropy XX veka. Izdanie Soveta Evropy [Страдлинг, Р. Преподавание истории Европы XX века. Издание Совета Европы].
- Tabakova 2013:** Tabakova, K. Uchebnikat po istoriya – didakticheski aspekti. Sofiya: UI “Sv. Kliment Ohridski” [Табакова, К. Учебникът по история – дидактически аспекти. София: УИ „Св. Климент Охридски”].
- Uchebni programi 2015:** Uchebni programi po Istoriya i tsivilizatsii <www.mon.bg> (status 22.05.2022) [Учебни програми по История и цивилизации].
- Van der Leu-Rord 2008:** Van der Leu-Rord, Yoke. Evroklio – podhod i metodologiya. // Dialogat s istoriyata. № 19-20, s. 22-23 [Ван дер Леу-Рорд, Йоке. Евроклио – подход и методология. // Диалогът в историята. № 19-20, с. 22-23].
- Yakimov 2014:** Yakimov, G. Za aktsentite na grazhdanskoto obrazovanie v savremennoto bulgarsko uchilishte. – In: Istoriyata, koyato usmihva. Sofia: Paradigma, s. 335-348 [Якимов, Г. За акцентите на гражданското образование в съвременното българско училище. – В: Историята, която усмихва. София: Парадигма, с. 335-348].
- Yakimov 2011:** Yakimov, G. Grazhdansko obrazovanie (teoriya, istoriya, savremenni izmereniya). Sofia: Avangard-Prima [Якимов, Г. Гражданско образование (теория, история, съвременни измерения). София: Авангард-Прима].
- Yakimov 2012:** Yakimov, G. Pogled varhu balgarskiya opit v grazhdanskoto obrazovanie v kraja na XIX i nachaloto na XX vek – In: Bulgarian, Ottoman and Caucasian Studies. Moskva, s. 427-433 [Якимов, Г. Поглед върху българския опит в гражданското образование в края на XIX и нач. на XX в. – В: Bulgarian, Ottoman and Caucasian Studies. Москва, с. 427-433].
- Yakimov 2018:** Yakimov, G. i kolektiv. Istoriya i tsivilizatsii za 7. klas. Sofia: Bulvest 2000 [Якимов, Г. и колектив. История и цивилизации за 7. клас. София: Булвест 2000].
- Zakon 2015:** Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtno obrazovanie. DV, br.79 ot 13.10.2015 g. [Закон за предучилищното и училищно образование. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.].